

AERE PERENNIVS



Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch-Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

Uitgave van het

***Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit***

van der Boechorststraat 7
Amsterdam-Z
T. 020-48 27 02

Redactie: Prof. Dr G A Lindeboom

**Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-secretariaat p/a
Mej. C.M.T. Kermer,
Medisch-Encyclopaedisch Instituut VU,
van der Boechorststraat 7
Amsterdam-1011**

MEDICI IN DE VRIENDENKRING VAN SPINOZA

III

door

J.V. Meininger

De levensloop van Spinoza (vervolg)

In het begin van het jaar 1670 verhuisde Spinoza naar 's-Gravenhage. Hij vestigde zich op de stille Veerkade ten huize van de weduwe van de advocaat Willem van de Werve.

Bij deze dame was hij in pension. Misschien omdat het hem te duur werd, verhuisde hij in 1671 naar de Paviljoensgracht. Daar huurde hij bij de huisschilder en solliciteur-militair Hendrik van der Spyck, voor fl 80,- per jaar, een achterbovenkamer en een klein voor-slaapkamertje¹.

Hier, in Den Haag, werkte Spinoza aan de voltooiing van zijn Ethica. Zijn naam was toen reeds bij velen bekend en . . . berucht, hetgeen echter niet verhinderde dat hij nieuwe vrienden kreeg en door steeds meer lieden werd bezocht. Te Voorburg reeds behoorde de philoloog Isaac Vossius tot zijn bekenden. In Den Haag kwamen daarbij mannen als de franse letterkundige Charles de St. Denis, Sieur de Saint Evremont, de Utrechtse professor Johan George Graevius en de rector van de latijnse school te Den Haag, Louis le Milet. Volgens Meinsma zochten deze filologen Spinoza mogelijkerwijze op vanwege zijn kennis van het hebreeuws.

Colerus vermeldt dat hij niet alleen geleerden, maar ook "mannen van rang en stand" onder zijn kennissen telde, en Lucas deelt mede "Il eut l'avantage d'être connu de Monsieur le Pensionnaire de Witt".

¹Een solliciteur was iemand, die de bevoegdheid had om voor anderen officiële verzoekschriften op te stellen. Volgens Meinsma verstrekte een solliciteur-militair voorschotten aan kapiteins en kolonels, die de soldij voor hun compagnie of regiment niet op tijd uit de staatskas ontvingen.

Ook Coenraad van Beuningen behoorde tot Spinoza's vrienden. Een trouw en begripvol vriend was Abraham Johannes Cuffeler, die in de Boekhorststraat woonde.

Cuffeler werd omstreeks 1637 in Den Haag geboren. In 1655 ging hij te Utrecht studeren, op 1 maart 1657 werd hij te Leiden ingeschreven als student in de wijsbegeerte. Hij was dus een studiegenoot van de gebroeders Koerbagh (die wij verderop uitvoerig zullen bespreken).

Na het behalen van het doctoraat in de beide rechten vestigde Cuffeler zich in zijn geboortestad Den Haag als "advocaat voor den Hove van Holland". Onder de tijdgenoten was hij waarschijnlijk een van de weinigen die de filosofie van Spinoza begreep en die trachtte zelfstandig verder te denken in de geest van de meester.

In Den Haag ontving Spinoza af en toe bezoek van Leidse studenten. Een van hen was Albert Burgh (geb. in 1651 ?), de oudste zoon van Coenraad Burgh (geb. 1623, Heer van Kortenhoef, Schepen van Amsterdam) en van Christina Hooft, dochter uit het tweede huwelijk van Pieter Cornelisz. Hooft, Drost van Muiden.

De Jonge Albert, die tot de rijkste families van het Amsterdam van die tijd behoorde, ging waarschijnlijk school bij Van den Ende. Na te Leiden rechten, wijsbegeerte en wiskunde te hebben gestudeerd maakte Albert Burgh een reis naar Italië. Tijdens deze reis liet hij zich tot de Rooms-katholieke godsdienst bekeren en trad hij in de orde der Franciscanen.

Op 11 september 1675 schreef de toen 24-jarige bekeerling uit Florence een brief aan Spinoza: " .. geheel beheerst door dien ondulzamen en bedilziken zeloten trots, die, zich zelf in 't uitsluitend bezit der waarheid wanend, niet slechts met verachting op den andersdenkende neerziet, maar dezen ook gaarne in 't stof zou doen kruipen aan zijne voeten". (Meinsma)

Burgh, die niets van Spinoza's wijsbegeerte begreep, verkeerde in de mening dat de filosoof zich in het bezit van de waarheid waande, en hij vraagt dan ook in deze brief: " .. maar hoe weet gij dat uwe wijsbegeerte de beste is van alle, die ooit op de wereld verkondigd zijn, nog worden of in het vervolg zullen worden gepredikt? "

Spinoza weifelde enige tijd of hij de brief van de verdwaasde jongeling wel zou beantwoorden. Tenslotte deed hij dit toch, zoals hij zelf zegt op verzoek van vrienden. In het antwoord van Spinoza (76ste brief) komt de volgende beroemde passage voor: "Gij schijnt echter rede te willen gebruiken en vraagt mij hoe ik weet, dat mijn filosofie onder alle, die men ooit in de wereld onderwees, nog onderwijst of na deze ooit zal onderwijzen, de beste is? "

Met meer recht zou ik het U kunnen vragen. Want ik vermoed niet, dat ik de beste filosofie heb gevonden, maar ik weet dat ik de ware filosofie versta.

Vraagt gij mij hoe ik dit weet, dan antwoord ik U: op dezelfde wijze waarop

gij weet, dat de drie hoeken van de driehoek gelijk zijn aan twee rechte; wat ieder als afdoende zal erkennen, die gezonde hersens heeft, en die zich niet verbeeldt, dat er onreine geesten zijn, die ons valse denkbeelden inblazen, welke op ware gelijken; want wat waar is kenmerkt zich zelf en tevens dat wat onwaar is”*

In diezelfde tijd verscheen er, eveneens te Florence, een “Epistola ad novae philosophiae reformatorem” (1765), afkomstig van een andere convertiet, de Deen Niels Stensen. Deze beroemde arts en natuurkundige (1638-86) begaf zich in 1659 als student in de geneeskunde naar Amsterdam. Van 1660-63 studeerde hij te Leiden en in die tijd heeft hij Spinoza leren kennen, die toen in Rijnsburg woonde. Hij noemt zijn omgang met Spinoza vertrouwelijk vriendschappelijk**.

De jonge student, die in 1667 tot het rooms-katholieke geloof overging, verkeerde waarschijnlijk in een geestelijke crisis. Het is niet onmogelijk dat hij, die reeds te Kopenhagen hebreeuws studeerde, bij Spinoza les in die taal nam (Spinoza schreef een grammatica van die taal).

In 1675 werd Stensen tot priester gewijd. Een van zijn eerste daden als geestelijke was het ondernemen van een poging zijn vriend en oud-leermeester Spinoza tot het rooms-katholieke geloof te bekeren***. De zendbrief, gericht tot de hervormer van de nieuwe filosofie, was kennelijk voor Spinoza bedoeld. Steno deed er zich, in tegenstelling tot Albert Burgh (die mede onder Steno’s invloed tot bekering kwam) in kennen als een man van karakter en niveau. Spinoza heeft het evenwel niet nodig geoordeeld het geschrift te beantwoorden, waarschijnlijk niet zozeer vanwege het feit dat het niet persoonlijk aan hem was gericht, doch omdat hij wist dat Steno niet voor rede vatbaar zou zijn, niet althans voor de rede in de geest van Spinoza.

Een vertrouwelijker omgang had Spinoza met twee, uit Duitsland afkomstige, Leidse studenten. Het waren George Hermann Schuller, geboren te Wezel, die op 5 mei 1671 te Leiden werd ingeschreven als student in de geneeskunde, en Ehrenfried Walther von Tschirnhaus, heer van Kieslingswalda en Stoltzenburg, in de Lausitz, geboren op 10 april 1651.****

Von Tschirnhaus, die zich reeds op het gymnasium te Gorlitz door zijn wiskundige begaafdheid had onderscheiden, vertrok in 1668 naar Leiden. Nog voor hij met de studie kon beginnen werd hij aangetast door de besmettelijke ziekte, die toen in Leiden heerste en die zovele slachtoffers maakte onder de inwoners van het universiteitsstadje. (Nederland verloor aan die ziekte de grote filosoof Arnoudt Geulincx.)

De Duitse edelman herstelde echter en op 8 juni 1669 liet hij zich als student

* In een volgende aflevering zullen wij op de filosofie van Spinoza ingaan.

** Scherz, G. (ed.), (1952). *Nicolai Stenonis Epistolae*, I, 43. Freiburg.

*** Deze daad bewijst dat Stensen Spinoza’s karakter niet had leren kennen en dat hij niet het minste begrip had van de filosofie van de meester.

Als er in die tijd een man in Europa was, die op grond van zijn karakter en zijn filosofie niet bekeerd kon worden, tot welk dogmatisch geloof ook, dan was het wel Spinoza.

**** In het biografische deel van deze studie zal aan beide mannen uitvoeriger aandacht worden geschonken.

in de rechten inschrijven.

De vraag of Spinoza ook persoonlijke betrekkingen heeft onderhouden met Jan de Witt, kan niet met zekerheid worden beantwoord. Anonime schotschriften uit die tijd, waarin "de duystere namen der Boecken" van Mr Jan de Witt "klaarlijk werden verতোont en bekent gemaect" vermelden bij het Tractatus Theologico-Politicus:

"Door den afvalligen Joodt te samen met den Duyvel in de Hel gesmeedt, en met kennis van Mr Jan en syn Complicen uytgegeven".

Lucas vermeldt dat Spinoza een jaargeld van De Witt ontving, dat later zelfs, zij het na een aanvankelijke weigering, door de erfgenamen van de grote staatsman werd uitbetaald. Er is echter geen enkele andere bron, die de bewering van Lucas aannemelijk maakt of bevestigt.

Wel weten wij van Leibnitz dat Spinoza zich door de moord op de gebroeders De Witt (op 20 augustus 1672) bijna door ontzetting en toorn liet overmeesteren. Om zijn afschuw van de laaghartige euveldaad te uiten wilde hij op de plaats van de moord een plakkaat laten aanbrengen, waarin de bedrivers als "ellendige barbaren" werden aangemerkt.

Toen hij tegen middernacht wilde uitgaan om dit plan te volvoeren sloot huisheer Van Speyck echter de deur, om Spinoza te beletten zich bloot te stellen aan het risico "door het gepeupel levend te worden verscheurd" (Colerus).

In het begin van het jaar 1673 kreeg Spinoza een vererend aanbod. Op 16 februari van dat jaar ontving hij een brief van Johan Ludwig Fabricius, professor aan de Hogeschool te Heidelberg en raad van de Keurvorst van de Paltz, waarin deze theoloog hem, namens zijne doorluchtigheid, de keurvorst Karel Lodewijk van de Paltz, vraagt of hij geneigd is een benoeming tot gewoon hoogleraar in de wijsbegeerte aan de Universiteit te Heidelberg te aanvaarden.

Hem (Spinoza) zal de meest mogelijke vrijheid van filosoferen worden toegestaan, mits hij deze niet zal misbruiken tot omverwerping van de openbare godsdienst.

De vrijzinnige keurvorst, die de universiteit van Heidelberg in 1651 had heropend, streefde ernaar de bloei van dat instituut te bevorderen.

Ten tijde van het verzoek aan Spinoza waren aan de universiteit te Heidelberg werkzaam mannen als: Samuel Pufendorf, voor natuurrecht, Johan Heinrich Hottinger, de orientalist en de theologen Frederik Spanheim en Joh. Ludwig Fabricius.

Karl Ludwig bezat Spinoza's Principia der cartesische wijsbegeerte, zodat hij zichzelf een oordeel had kunnen vormen over diens wijze van denken*.

* de leden van deze keurvorstelijke familie toonden een opvallend begrip voor goede filosofie en echte filosofen. De oudste zuster van Karl Ludwig, Prinses Elisabeth van de Paltz, was vriendin en bewonderaarster van Des-Cartes. De jongste zuster uit het gezin, Sophie van Hannover, was beschermster van Leibniz.

Spinoza antwoordde op 30 maart 1673 Fabricius, dat het nooit zijn plan is geweest openlijk als leraar op te treden: "Want ik bedenk ten eerste, dat ik met de volmaking der wijsbegeerte moet ophouden, wanneer ik mij aan het onderricht der jeugd wil wijden. Ten andere weet ik niet, binnen welke grenzen die vrijheid van filosoferen besloten moet worden, opdat ik schijn den openlijk gevestigden godsdienst te willen omverwerpen, daar scheuringen niet zoozeer ontstaan uit innigen godsdienstijver, als wel uit de verschillende gevoelens der mensen en hun zucht om alles te weerspreken, waarmede men pleegt alles, hoewel het goed gezegd is, te verdraaien en te verdoemen. Daar ik dit in mijn privaat en eenzaam leven reeds ervaren heb, hoeveel meer staat het dan te bevreezen, wanneer ik tot dien rang van waardigheid opklim". Hij verzoekt dan ook Fabricius de Keurvorst te vragen hem toe te staan de zaak nog wat te overwegen.

Deze beleefde afwijzing van de benoeming te Heidelberg was een wijs besluit van Spinoza, dat hem, zonder dat hij dit kon bevroeden veel ellende heeft bespaard. Nog geen jaar later werd de Paltz door de Fransen platgebrand. De Heidelberger Universiteit werd gesloten en de hoogleraren werden verjaagd.

Nog in hetzelfde jaar maakte Spinoza de langste reis van zijn leven, een reis, die waarschijnlijk niet ongevaarlijk is geweest en waarvoor hij dan ook gewichtige redenen moet hebben gehad. Er is echter over die redenen niets bekend.

In 1672 rukten franse troepen ons land binnen. Zij stonden onder aanvoering van Louis II de Bourbon, Prince de Condé. Een merkwaardige man, vermaard veldheer, en tevens erudiet met een grote belangstelling voor kunst en literatuur. Zijn kasteel Chantilly was een verzamelplaats van mannen als Corneille, La Bruyère, Santeuil, Racine, Molière, La Fontaine en Boileau.

De 21ste april 1673 werd deze franse prins met grote wapenpraal en met kanon-gebulder de stad Utrecht binnengehaald. Door deze veldoverste nu werd Spinoza in de zomer van 1673 uitgenodigd naar Utrecht te komen. De prins was op Spinoza opmerkzaam gemaakt door een van zijn kolonels, Jean Baptiste Stoupe, die gedurende de bezetting stadscommandant van Utrecht was. Deze uit Graubünden stammende Zwitser was evenmin een alledaagse militair als zijn legeraanvoerder. Hij was afgestudeerd in de theologie en had een grote belangstelling voor alles wat in filosofie en religie afweek van de brede heirweg. In zijn La religion des Hollandois, représentée en plusieurs lettres écrites par un Officier de l'Armée du Roy, à un Pasteur et Professeur en Theologie de Berne, geschreven tussen 2 en 19 mei 1673, laat hij zich in ongunstige zin over Spinoza uit.

Ook blijkt dat hij Spinoza's godsbegrip in het geheel niet heeft gevat. Volgens Stoupe zou God voor Spinoza niets anders zijn dan: "die kracht der natuur (cette vertu de la nature), die verspreid is in alle schepselen" (geciteerd naar Meinsma). De misvatting, dat Spinoza pantheïst zou zijn geweest is dus reeds tijdens het leven van de meester ontstaan.

Volgens Jean Brun, ministre du Roy des Armeés, die in 1675 een boekje tegen Stoupe's geschrift publiceerde, zouden de kolonel-theoloog en de filosoof in Utrecht familiaar met elkaar zijn omgegaan. Een feit is dat Spinoza in Utrecht door de franse adel en de nederlandse regenten hartelijk werd ontvangen. Stoupe stelde zelfs voor te willen bemiddelen dat Spinoza een jaargeld van de franse koning zou ontvangen, op voorwaarde dat hij een zijner boeken aan de vorst wilde opdragen. Spinoza deelde echter minzaam mede dat het niet in zijn voornemen lag een werk aan de franse koning op te dragen, zodat Stoupe maar geen moeite moest doen voor het aanvragen van een jaargeld.

Toen hij arriveerde was de Prins van Condé echter juist vertrokken. Na enkele weken te hebben gewacht kreeg Spinoza bericht dat de veldheer niet meer in Utrecht zou terugkeren. Op dit bericht aanvaardde hij onmiddellijk de terugreis naar Den Haag.

Tijdens zijn verblijf te Utrecht maakte Spinoza ook nader kennis met Lambert van Velthuyzen, die lid van de vroedschap van die stad was. Beide mannen leerden elkaar waarderen, zonder dat zij het inzake de filosofie eens werden.

Na de terugkeer van Spinoza in Den Haag ontstonden geruchten over de reis, die de in veler ogen beruchte en goddeloze jood naar het vijandelijke kamp had gemaakt.

Tot Van Spyck, die bevreesd was dat het volk zijn huis zou bestormen, zei Spinoza geruststellend: "Wees maar niet bang. Ik ben onschuldig, en onder de groten zijn er velen, die heel goed weten, waarom ik naar Utrecht geweest ben. Zo gauw gij een ophoop voor uw deur krijgt, zal ik zelf wel naar buiten gaan, al zou men met mij handelen gelijk met de goede heren De Witt. Ik ben een oprecht republikein en heb slechts gestreefd naar het heil van de staat" (Colerus). Hebben de heren regenten de sympathie, die Spinoza bij de fransen genoot, willen gebruiken om hem de vaderlandse zaak te laten dienen? Wij weten het niet.

Enkele van de nieuwe vrienden, die Spinoza zich in zijn Haagse jaren maakte, toonden grote belangstelling voor zijn filosofie, die zij vlijtig bestudeerden.

George Hermann Schuller had zich als arts te Amsterdam gevestigd. Hier zochten hij en Von Tschirnhaus omgang met Spinoza's oudere vrienden: Meyer, Bouwmeester, Rieuwertsz en Jelles. Onder de vrienden circuleerde reeds lang een afschrift van de Ethica. Hun vragen en bedenkingen naar aanleiding van dit werk, voornamelijk afkomstig van de Silezische jonker, werden door dr Schuller per brief naar de meester in Den Haag gezonden*. 5 januari 1675 schrijft Von Tschirnhaus aan Spinoza:
"Zeer voortreffelijke Heer,

* Von Tschirnhaus legde in zijn vragen aan Spinoza een grote schrandereid aan de dag. Dat hij daarbij tot de kern van Spinoza's leer is doorgedrongen, zoals Vloemans beweert, is een opvatting, die volgens mij niet gestaafd kan worden.

Wanneer mogen wij uwe handleiding over het rechte bestier van onze rede bij het onderzoek naar de kennis van onbekende waarheden, evenals uwe Algemeene opmerkingen over de Natuurkunde, tegemoet zien? " Uit deze brief blijkt, dat de vrienden ook bekend waren met het handschrift van het: *Vertoog over de verbetering van het verstand*.

Kort daarop vertrok Von Tschirnhaus naar Londen, waar hij kennismaking zocht met leden van de Royal Society. Zijn ervaringen schreef hij aan zijn vriend Schuller, die op zijn beurt Spinoza weer op de hoogte hield.

25 juli 1675 schreef Schuller aan Spinoza:

"Verder meldt hij (v. Tschirnhaus, J.v.M.) mij, dat de heren Boyle en Oldenburgh een verwonderlijke voorstelling hadden opgevat van uw persoon, die hij hun niet alleen wist te ontnemen, maar hen daarenboven door kracht van redenen wist over te halen, niet alleen wederom met grote achting en zeer gunstig over u te denken, maar ook het Godgel. Staatkundig *Vertoog* in zijn hooge waarde te erkennen".

Door dit optreden van Von Tschirnhaus vatte Oldenburgh zijn, gedurende vele jaren onderbroken, briefwisseling met Spinoza weer op.

In het begin van de maand augustus 1675 bezocht Spinoza Amsterdam, met het doel de *Ethica*, die persklaar was, bij Jan Rieuwertsz ter druk te bezorgen. Vanwege de felle agitatie van kerkelijke zijde tegen de uitgave van het werk, heeft hij dit plan echter laten varen.

Reeds op 21 juni 1675 had de Haagse kerkeraad onder voorzitterschap van Ds Suggestaet het volgende besluit genomen: "Aangezien de kerkeraad heeft horen zeggen dat de godlasterlijke en gevaarlijke beginselen van Spinoza, zowel in deze stad als elders hoe langer hoe meer veld winnen, wordt elk der leden dezer vergadering verzocht, te onderzoeken, wat er waar is in hetgeen men zegt; en of er ook een nieuw geschrift van hem verschenen is of nu op de pers ligt, en welk gevaar er van dien kant dreigt; om daarvan rapport te doen aan de kerkeraad, en te handelen naar omstandigheden". (Meinsma.)

Op 14 augustus 1675 schreef de hagenaar Theodoor Ryckius aan Adriaan Blyenburg: "Onder ons loopt het gerucht, dat de schrijver van het Theologisch Politiek *Vertoog* een boek gereed heeft over God en 't verstand, nog veel gevaarlijker dan dat eerste". (Meinsma.) Spinoza bleek bekender dan hem lief was.

Aan Oldenburg schreef hij dat "overall het gerucht werd uitgestrooid, dat er een boek van mij onder de pers was, waarin ik poogde aan te tonen, dat er geen God is. Dit gerucht vond bij zeer velen geloof, en derhalve namen enige godgeleerden - misschien wel de uitstrooiers zelve - de kans waar, om mij bij den Prins en de overheid te verklagen. Buitendien hielden de dwaze Cartesianen - om de verdenking, dat zij mij begunstigen, af te weren - niet op van mijn gevoelens en geschriften zwart te maken, en dat heeft nog geen einde*. Wijl ik dit van geloofwaardige

* Spinoza roert hier zelf een belangrijk probleem aan, nl. zijn verguizing door zovele cartesianen, waaronder toch diverse ruimdenkende en redelijke mannen waren. Een feit is dat sommigen van hen (b.v. Wittich en Cranen voor "Spinozist" werden gehouden, hoewel zij dat goed beschouwd nimmer zijn geweest. De gedachtegang van Spinoza, dat zij, die de filosofie van Des-Cartes zijn toegedaan ook het denken van Spinoza welgezind zijn, geldt echter alleen voor hen die Des-Cartes begrijpen op de wijze waarop hij door Spinoza werd begrepen. In het algemeen echter had het "cartesianisme der cartesianen" maar weinig te maken met de filosofie (de denkleeër en de metaphysica) van Des-Cartes. De meeste cartesianen hielden wat het geloof betreft bovendien vast aan de traditionele kerkleeër, hetzij die van Calvijn, hetzij die van Rome. Daarom was de aantasting van kerkelijke dogmata door Spinoza hun een gruwel.

lieden vernam, die mij tevens verzekerden, dat ik door de Godgeleerden overal beklaagd werd, heb ik besloten, de druk van dat boek, dat ik gereed had, uit te stellen, tot ik zag, waar 't met de zaak heenwilde; en ik had mij voorgenomen U dan te berichten wat ik doen zou. Maar de zaak schijnt bij de dageen erger keer te nemen, en echter weet ik niet wat ik doen zal...".

Onder deze omstandigheden oordeelde Spinoza het wijzer de Ethica niet te laten verschijnen zolang hij nog leefde. Misschien gevoelde hij dat dit niet erg lang zou zijn. Reeds vele jaren leed hij aan de tering en zijn toestand was er de laatste jaren niet beter op geworden. Hij klaagde echter zelden of nooit over zijn gezondheid. Ondanks het slopende karakter van zijn ziekte, was hij vrijwel altijd bereid naar iedereen te luisteren en vragers te woord te staan. Dit was zelfs het geval, als zij hem met hun wanbegrip of met beuzelingen lastig vielen, zoals dat bijvoorbeeld deden de Dordtse koopman Willem van Blyenbergh en de in spoken gelovende regent van Gorkum, Hugo van Boxtel.

Een correspondent van meer formaat was de jonge duitse geleerde Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646-1716), sedert 1670 raadsheer aan het hooggerechtshof van het aartsbisdom Mainz. Uit een brief van 20 april 1669 blijkt, dat Leibnitz in die tijd reeds bekend was met Spinoza's uiteenzetting van Des-Cartes' Principia. In september 1670 had hij ook kennis genomen van het theologisch-politiek tractaat, dat hij "een afschuwelijk boek" noemde. Hij wist echter aanvankelijk niet wie de schrijver was. Door een van Spinoza's "vrienden", Prof. Graevius (1632-1703), werd hij omtrent de auteur ingelicht. Deze uit Duitsland afkomstige geleerde, sedert 1661 hoogleraar in de welsprekendheid en de geschiedenis te Utrecht, schreef op 12 april 1671 een brief aan zijn jonge landgenoot Leibnitz, waarin onder meer staat:

"In het vorige jaar verscheen hier een allerverderfelijkt boek (liber pestilentissimus), waarvan de titel luidt: Discursus Theologico-Politicus. De schrijver heeft de weg van Hobbes gevolgd, doch daarvan dikwijls en verre afwijkende, stelde hij een alleronrechtvaardigst natuurrecht op, en, na het gezag der Heilige Schrift op losse schroeven gezet te hebben, opende hij het venster zo wijd mogelijk voor het atheïsme. Men wil, dat de schrijver een jood is, Spinoza met name, reeds sedert lang wegens zijn monsterachtige meningen uit de Synagoge gestoten. Om zelfde reden is ook zijn boek door de overheid verboden. Ik vermoed, dat gij het al gezien hebt; zo niet, dan zal ik moeite doen om het u te zenden" (Meinsma).

Leibnitz, nieuwsgierig geworden naar de "jood met zijn monsterachtige meningen", schreef op 5 oktober 1671 uit Frankfort een brief: A. Monsieur Spinoza, Medecin tres célèbre et philosophe tres profond.

De naar "rang, aanzien en schittering strevende" raadsheer toonde zich een slimme diplomaat. Hij repte in zijn brief niet van het Tractaat en laat de filosofie, die aanleiding tot gevaarlijke controversen zou kunnen geven, geheel buiten beschouwing.

Hij wist dat Spinoza lenzen sleep en zich met de optica bezig hield en daarom vroeg hij het oordeel van de filosoof over een vraagstuk op het gebied van de

gezichtskunde (= optica).

Uit deze toenadering van Leibnitz tot Spinoza is een briefwisseling tussen beide mannen ontstaan, waarvan helaas alleen het antwoord van Spinoza op de eerste brief van Leibnitz bewaard is gebleven.

Via de graaf van Tschirnhaus, die hij in Parijs had leren kennen, trachtte Leibnitz de Ethica in handen te krijgen.

In 1672 had Spinoza Leibnitz een exemplaar van zijn theologisch-politiek tractaat doen toekomen. Tegen het einde van 1675 bericht Schuller, uit naam van Von Tschirnhaus, aan Spinoza, dat Leibnitz het tractaat zeer waardeerde. De raadsheer beseftte echter terdege dat hij, om de wijsbegeerte van Spinoza te leren kennen, over de Ethica zou moeten kunnen beschikken. Via zijn correspondent, dr Schuller, raadpleegt Von Tschirnhaus zijn leermeester over het verzoek van Leibnitz om een afschrift van de Ethica.

Op 18 november 1675 schrijft Spinoza aan de zeergeleerde heer G.H. Schuller: "Ik meen den Heer Leibnitz, over wien hij (v.Tschirnhaus) schrijft, wel uit brieven te kennen, maar waarom hij, die te Francfort Raadsheer was, naar Frankrijk vertrokken is, weet ik niet. Voorzover ik uit zijn brieven kon opmaken, scheen hij mij een man van een helderen geest en in allerlei soort van wetenschap ervaren. Toch geloof ik dat het niet geraden is, hem zoo spoedig mijn schriften toe te vertrouwen. Ik zou eerst wel eens willen weten wat hij in Frankrijk uitvoert, en het oordeel van onzen Tschirnhaus vernemen, nadat hij langeren tijd met hem is omgegaan en zijn karakter nader heeft leren kennen".

Spinoza koesterde, niet geheel ten onrechte, enige achterdocht tegen Leibnitz. Deze liet zich echter niet uit het veld slaan. Toen hij in 1676 uit Parijs weer naar zijn vaderland terug reisde, maakte hij een omweg via Londen, over Den Haag, speciaal met het doel Spinoza te bezoeken. Bijna twee maanden vertoefde hij in ons land. Eerst bezocht hij Amsterdam, waar hij kennis maakte met George Hermann Schuller, die hem weer in kennis bracht met de andere vrienden: dr Lodewijk Meyer, Dr Joh. Bouwmeester, Jarig Jelles en de Amsterdamse burgemeester Joh. Hudde, befaamd wiskundige en lenzenslijper. Eind oktober, begin november 1676 bezocht hij de joodse wijsgeer op de Paviljoensgracht te Den Haag.

Sommigen (b.v. Meinsma en Vloemans) zijn van mening, dat het bezoek aan Spinoza een grote invloed op Leibnitz heeft gehad en dat hem er een nieuw licht door is opgegaan. Ik ben evenwel van oordeel dat dit niet zo is. In zijn Theodicée (III, 376) zegt Leibnitz: "Ik zag op mijn terugkeer uit Frankrijk over Engeland en Holland, zowel Mijnheer de la Court (= Pieter van den Hove) als Spinoza, en vernam van hen enige goede anecdoten over die tijd".

Volgens Foucher de Careil (Refutation inédite de Spinoza p. LXIV, geciteerd naar Meinsma) liet Leibnitz zich als volgt uit over zijn bezoek aan de grote filosoof: "Na de maaltijd heb ik enige uren bij Spinoza doorgebracht (dan volgt het verhaal van Spinoza's reactie op de moord op de gebroeders De Witt) ... Spinoza begreep de gebreken van de bewegingsleer van Des-Cartes niet, en was verwonderd,

derd, toen ik hem begon aan te tonen, dat zij tegen de gelijkheid van oorzaak en uitwerking indruisen”.

In een brief aan Galloys (Gerhard. Die Philosophische Schriften von G.W. Leibnitz) luidt het: “Op mijn reis door Holland heb ik Spinoza gezien; meermalen heb ik zeer lange tijd met hem gesproken. Hij houdt er een vreemde metafysica op na, vol paradoxen. Zo gelooft hij onder andere dat de wereld en God in substantie hetzelfde zijn, dat God de substantie is van alle dingen, en dat de schepselen slechts wijzen (van bestaan) of toevalligheden zijn. Doch ik heb bemerkt, dat enkele zozegde “bewijzen” die hij mij heeft voorgelegd, niet exact zijn”.

Onder een betoog, “dat er een allervolmaakst Wezen bestaat” en dat in de nagelaten papieren is gevonden, tekent Leibnitz aan: “Toen ik in Den Haag was heb ik deze bewijsvoering aan de heer Spinoza getoond, die ze juist oordeelde; daar hij echter in de aanvang tegensprak, herhaalde ik ze op schrift, en las hem dit blaadje voor”. In deze citaten is niet een man aan het woord, die de essentie van Spinoza’s filosofie begrijpt of die bevroedt waarom de wijsbegeerte van Spinoza zo belangrijk is. Mijn indruk is eerder dat de Duitse geleerde in het najaar 1676 op de Paviljoensgracht niet Spinoza, maar alleen zichzelf heeft ontmoet.

In zijn Nouveaux essais sur l’entendement humain (1704, eerste druk 1765 in Amsterdam en Leipzig) beweert Leibnitz, dat hij aanvankelijk het Spinozisme is toegedaan geweest. Later is hij van oordeel dat de Ethica “vol fouten, paradoxen en fantasieën staat” en dat zijn eigen filosofie onverenigbaar is met die van Spinoza (Vloemans).

De gezondheid van de meester ging intussen snel achteruit. Op 6 februari 1677 schreef Schuller vanuit Amsterdam aan Leibnitz: “Ik vrees, dat mijnheer Benedictus de Spinoza ons binnenkort gaat verlaten, wijl de tering - een erfelijke ziekte in zijn familie - bij de dag erger schijnt te worden”.

Spinoza, die zijn einde voelde naderen, nam zijn maatregelen. Geholpen door Schuller verwijderde hij uit zijn manuscripten alle papieren, waarvan hij niet wilde dat zij openbaar zouden worden gemaakt. Een dag voor zijn dood vertrouwde hij aan Van der Spijck een lessenaar toe, waarin al zijn ongedrukte werken en een aantal brieven waren geborgen. Hij verzocht zijn huisheer de lessenaar onmiddellijk na zijn overlijden aan de Amsterdamse boekverkoper Jan Rieuwertsz te willen zenden. Tevens liet hij de arts Schuller waarschuwen. Deze arriveerde zondagochtend 21 februari. ‘s Middags om 3 uur, terwijl de familie Van der Spyc aan het avondmaal in de Lutherse kerk deelnam, overleed Spinoza, in het bijzijn van dr Schuller.

Op 25 februari 1677 werd Spinoza in de Nieuwe Kerk op het Spuy begraven. "Zes karossen, waarin vele aanzienlijken hadden plaats genomen, volgden de baar", zo merkt Colerus op. Dit bewijst dat Spinoza behalve verguizers ook een niet onaanzienlijk aantal vrienden bezat. Hij is beslist niet de "mensenschuwe kluizenaar van de Paviljoensgracht" geweest, waarvoor sommigen hem hebben gehouden. Vriend en vijand waren het in hun oordeel over de mens Spinoza volkomen eens. Hij was een innemende, hoogstaande man van onberispelijke levenswandel.

Aan een heldere geest paarde hij een gelijkmatig en beminlijk humeur en een meer dan gewoon ontwikkelde zin voor humor. Daarbij was hij steeds sober en bescheiden. Zijn jaarlijkse uitgaven beliepen zelden meer dan 400 gulden.

Toen Simon Joosten de Vries, die ongehuwd was, zijn vriend Spinoza tot erfgenaam van zijn vermogen wilde maken, wees de filosoof dit aanbod van de hand, met het argument, dat De Vries niet het recht had zijn broer te onterven. De Vries bood daarop Spinoza een jaargeld aan van fl 500,- wat de bescheiden man te veel vond. Hij accepteerde slechts een jaarlijkse uitkering van 300 gulden.

De nalatenschap van de filosoof werd publiek verkocht. Bij de inventarisatie van de inboedel waren aanwezig: Van der Spycq, Jan Rieuwertsz jr en de Haagse arts Abraham Slingerland. Op 2 november 1677 verscheen in de Opregte Haarlemse Courant de volgende aankondiging:

"Men sal in 's Hage by openbare opveilinge aan de meestbiedende verkopen ten huuse van Mons. Hendrik van der Spycq, schilder op de Paviljoensgracht over de Dubeletstraat, donderdag toekomende, zijnde 4 Nov. 's morgens 9 uren, alle de nagelaten goederen van wylen Benedictus de Spinoza, boeken, manuscripten, verrekycckers, vergrootglazen, glazen soo geslepen, en verscheide slijpgereedschap, soo molens als groote en kleine metale schotels daartoe dienende, en soo voort".

Onder de bezoekers van het boelhuis bevond zich de beroemde haagse arts Cornelis Bontekoe, leerling van de grote Geulincx. Schuller schreef op 13 november 1677 aan Leibnitz, dat hij uit de nalatenschap niets het kopen waard achtte.

Het meest waardevolle van de nalatenschap was echter al in veiligheid gebracht. De getrouwe Van der Spycq had zich nauwgezet van zijn taak gekwetten. Nog vóór de begrafenis had hij de lessenaar met de manuscripten en de brieven aan Jan Rieuwertsz doen toekomen, die aanvankelijk niet goed wist wat hij er mee moest doen.

Schuller, die wist dat Leibnitz zeer gaarne in het bezit van de Ethica wilde komen, bood één dag na de begrafenis van de wijsgeer het manuscript van de Ethica Leibnitz aan, voor een bedrag van fl 150,-. Na overleg met de Amsterdamse vrienden veranderde hij echter van plan. De nagelaten werken zouden worden uitgegeven. Bouwmeester, Jelles, Meyer en Schuller maakten de manuscripten voor de druk gereed en Jan Hendrikse Glazemaker vertaalde alles in het Nederlands.

Tegen het einde van het jaar 1677 verschenen tegelijkertijd de: Opera Posthuma en De Nagelate Schriften van B. de S., zonder vermelding van plaats en uitgever (Jan Rieuwertsz). Echter niet anonym, zoals Spinoza had gewenst. De initialen B. de S. waren meer dan voldoende om de identiteit van de auteur te onthullen. De onderdrukkers van het zelfstandige denken en van het vrije woord wisten dan ook spoedig wie zij te bestrijden hadden. De vroedschap van de stad Leiden en de Curatoren van de Universiteit begonnen de vervolging:

“6 Juny 1678. De Curateurs en Burgemeesters in ervaring gekomen wesende, dat met den druck werden gemeen gemaakt de Opera Posthuma van Spinoza, inhoudende vele zeer schadelijke, goddeloosse en heterodoxe stellingen ende conclusiën, bequaem om de geheele christelijke religie - te subverteren, ende voor eenvoudige menschen den wegh te banen tot het absoluut atheïsmus enzv. verzoeken aen Burgemeesters, dat alle exemplaren, die daarvan mogten zijn, op de ignominieuste wijze, als van een goddeloos en heterodox tractaat, mogen worden verbrand”.*

De Staten van Holland en West-Friesland volgden al spoedig het voorbeeld van de illustere universiteitsstad, door de Nagelate Schriften van Spinoza bij plakkaat van 25 juni 1678 “als prophaan, atheïstisch ende blasphemant... op de hoogste straffe en indignatie wel scherpelyck” te verbieden.

De angst voor de filosofie van Spinoza was bijna panisch en de haat tegen de grote denker was diep geworteld. Nog een halve eeuw na de dood van de filosoof vond de Middelburgse predikant Carolus Tuinman het nodig het volgende grafschrift op hem te vervaardigen:

Op B.D.S.

“Spouw op dit graf. Hier ligt Spinoza. Was zijn leer
Daar ook bedolven! Wrocht die stank geen zielpest meer”.

Plakkaten en fulminerende predikanten vermogen echter niets tegen de geest, die getuigt dat de geest de waarheid is.

(wordt vervolgd)

* G.C.B. Suringar. De Leidsche geneeskundige faculteit in het begin der achttiende eeuw. Boerhaave en zijne ambtgenooten. Ned.T.Geneesk., 1866, II, 30.

DE DICHTER SLAUERHOFF ALS MEDICUS

door

Dra C.M. Verkroost

Inleiding: Slauerhoff de dichter

Jan Jacob Slauerhoff (1898-1937) is veel meer bekend geworden door zijn plaats in de Nederlandse literatuur dan door zijn plaats in de geneeskunde. Wat de literatuur betreft behoort hij eigenlijk niet zonder meer tot een bepaalde stroming, ofschoon hij wel een romanticus genoemd wordt. Door zijn grote gevoelsmatigheid, zijn sterke lyrische aanleg alsmede voor zijn omvangrijk lyrisch oeuvre kan hij daartoe ook wel gedeeltelijk gerekend worden. Bovendien had hij een sterke drang tot reizen en zwerven en was hij voortdurend op zoek naar rust en geluk. Verder was hij melancholiek en erotisch. Slauerhoff leed aan de realiteit, dat wil zeggen hij leefde meestal in onvrede met de mensen en de dingen.

Volgens zijn opvatting was alles tot ondergang en vernietiging gedoemd: koninkrijken, vorsten, steden, paleizen, volken en individuen. Op zijn reizen meende hij echter toch hier en daar een aards paradijs te ontdekken, bijvoorbeeld op sommige Chinese eilanden.

Zijn onrust, zijn zwerven en zijn opmerkingsgave voor het schone verbonden met zijn melancholische instelling hebben hem steeds weer tot dichten gedreven. Zijn lyrisch oeuvre is dan ook aanzienlijk en de titels van zijn bundels getuigen van zijn reislust, bijvoorbeeld:

Archipel (1913), Oost Azië (1928), Eldorado (1928), Ma Yang Ke en Yoeng Poe Tsoeng (1930) e.a.

Het proza van Slauerhoff draagt hetzelfde karakter als de lyriek. Bekend zijn de bundel verhalen Het Lente-eiland en andere verhalen (1930), de roman Het verboden Rijk (1932), met als hoofdthema: het leven van de grote Portugese balling-dichter Camoës, en Het leven op aarde (1934), waarin de droomgenietingen tengevolge van opiumgebruik worden beschreven. De structuur van de romans is weinig overzichtelijk, wat bij de onrustige psychische constellatie van de dichter past.

Eén toneelstuk behoort tot Slauerhoff's oeuvre: Jan Pietersz. Coen (1931), dat, ondanks de historische titel, door de gespletenheid van de hoofdpersoon ook al weer geheel met de psychische geaardheid van Jan Slauerhoff in overeenstemming is.

Leven

Jan Jacob Slauerhoff werd op 14 september 1898 te Leeuwarden in Friesland geboren. Hij is het vijfde kind in het gezin van zes: 3 jongens en 3 meisjes. Zijn

vader leerde zijn moeder op Vlieland kennen, waar haar vader loods was. Van kleine jongen af hield Slauerhoff van de zee, wat hij waarschijnlijk van de familie van zijn moeder had. Slauerhoff leed aan asthma sedert zijn prille jeugd. Waarschijnlijk is de ziekte een aangeboren allergie; maar in de winter had hij ook vaak andere ziekten. In verband met zijn asthma verbleef Slauerhoff dikwijls bij grootvader op Oost-Vlieland. Slauerhoff was erg aan zijn moeder gehecht, waarschijnlijk mede door zijn ziekte, maar stellig ook door hun gemeenschappelijke liefde voor de zee. Zijn leven lang heeft Slauerhoff een goede verstandhouding met zijn moeder gehad.

Na de lagere school bezocht Slauerhoff de H.B.S. te Leeuwarden (1911-16). Simon Vestdijk bezocht dezelfde school en tekent hem in Terug naar Inna Daman en De andere school.

Als puber leert hij Anne Hille Ris-Lambers, dochter van de predikant in Joure kennen: ze is zijn klasgenote. Door haar komt hij in aanraking met het domineesgezin. Met Helen, de andere dochter verbindt hem een echte, duurzame vriendschap, die tot het einde van zijn leven blijft bestaan.

Op 26 juli 1916 behaalt Slauerhoff zijn H.B.S.-diploma en besluit hij in Amsterdam medicijnen te gaan studeren. In september vertrekt hij naar Amsterdam, waar hij op de Bloemgracht 38 een kamer huurt. De Oostenrijkse student Feriz woonde op de etage beneden. Later betrok hij een woning aan het Frederiksplein nr. 7. Tijdens zijn studie onderhoudt hij vriendschap met Dr Boer (scheepsarts).

Een tijd lang werkt Slauerhoff mee aan het studententijdschrift Propria Cures en van oktober 1919 tot februari 1920 is hij zelfs redacteur. Op 8 en 12 oktober 1921 doet hij zijn doctoraal examen medicijnen, maar zakt voor het tweede deel. Op 17 januari 1922 slaagt hij wel. 5 juli 1922 doet hij zijn artsexamen, eerste deel en 5 december 1922 slaagt hij voor zijn artsexamen. Bij die gelegenheid sprak hij de medische belofte uit, die hij verkoos boven de eed.

In een brief aan Lehning (15) deelt Slauerhoff in april 1928 mee, dat hij zijn studie in zeven jaar gedaan heeft en daarna al weer heel veel meer; hij schrijft dit met een zekere zelfvoldoening. C.J. Kelk (4) getuigt dat Slauerhoff medicus heeft willen worden, ondanks alle moeilijkheden tijdens de studie en dat hij er nooit aan heeft gedacht, om terwille van de letteren zijn studie op te geven.

In de jaren van zijn studie las Slauerhoff al graag reisbeschrijvingen, die hij in de Oudemanhuispoort te Amsterdam kocht. Zijn liefde voor de zee doet Slauerhoff besluiten scheepsarts te worden. Zijn reizen stimuleren zijn aanleg voor de letterkunde. Zo komt het dat de liefde voor de zee en de letteren langzamerhand de liefde voor zijn beroep gaan overschaduwen. Toch schrijft Slauerhoff: "Ik ben voor arts opgeleid en - hoe los ik er ook van sta - het helemaal opgeven zou me als een amputatie zijn" (3). 1923 was in ieder geval een belangrijke mijlpaal: hij had zijn artsexamen gedaan, zijn eerste bundel gedichten Archipel in het licht gegeven en hij kreeg een aanstelling bij de Stoomvaart Mij. "Nederland" (4).

Men vraagt zich natuurlijk af, welke plaats de vrouw in het leven en in de kunst van Slauerhoff innam. L.J.E. Fessard (5) besteedt een heel hoofdstuk aan

dit onderwerp: "L'amour et les femmes" (Hoofdstuk XII).

We weten dat Slauerhoff de domineesdochter H  l  ne Ris-Lambers graag mocht. Tot een huwelijk met haar is het niet gekomen. Waarschijnlijk heeft deze waarlijk liefhebbende jonge vrouw beseft dat Slauerhoff voor een geregeld huwelijksleven niet geschikt was. Met Truus de Ruyter (neerlandica) is Slauerhoff verloofd geweest, maar ook met haar ontstond geen verbond voor het leven.

Ook met Annie Grimmer kwam het niet tot een huwelijk. Toen hij de 30 al gepasseerd was ontmoette Slauerhoff Darja Collin, een danseres van formaat, met wie hij na korte tijd werkelijk trouwt (september 1930). Waardoor dit huwelijk na enkele jaren schipbreuk leed, weten we natuurlijk niet precies; het moet wel een complex van oorzaken geweest zijn. Stellig heeft de dood van hun eerstgeboren kind daarin een rol gespeeld. Maar Slauerhoff's kunst verraadt hier en daar iets van zijn geheimste gevoelens. De kunst spiegelt een afwisseling van hoge waardering van de vrouw tot diepe teleurstelling.

Louis J.E. Fessard (5) bracht een aantal strofen bijeen waaruit deze afwisseling duidelijk blijkt. J. Greshoff vertelt in Het boek der vriendschap (1950) hoe hij in 1940 met de "Bontekoe" een reis van Kaapstad naar Priok maakte, waarbij Darja Collin ook aan boord was. Met haar heeft hij uitvoerig over Slauerhoff gesproken. Details vermeldt hij niet, maar de conclusie is toch wel dat de huwelijksjaren voor beide partners heel moeilijk zijn geweest.

Ook de ziekte neemt in Slauerhoff's leven een belangrijke plaats in en dat niet alleen als veld van studie en werk, maar vooral ook om de invloed in zijn eigen leven (5). Ook aan deze bijna alles overheersende factor in Slauerhoff's leven besteedt Fessard veel aandacht. De biograaf begint met Slauerhoff's vroege jeugd, toen Jan bij zijn grootvader op Vlieland logeerde omdat men hoopte, dat hij genezing voor zijn asthma zou vinden. Zelf had Slauerhoff vrees voor tuberculose, maar Prof. I. Snapper beweert, dat hij tijdens zijn studie der geneeskunde gezond was.

Op zijn eerste reis als scheepsarts naar Nederlandsch Oost-Indië, op de "Riouw" van de Mij.Nederland, in februari 1923, kreeg Slauerhoff al een maagbloeding. Volgens zijn eigen diagnose was deze aandoening van nerveuze aard, volgens andere artsen (wie wordt niet medegedeeld) in samenhang met zijn aanleg voor tuberculose. Maar in mei tot september 1924 vervangt hij toch een arts te Baard, Dronrijp, Kampen, Warmenhuizen en op Vlieland. (In een brief van 1 april 1926.)

Tussen zijn reizen die elkaar met regelmatige tussenpozen opvolgen, poogt Slauerhoff weer een vaste basis voor zijn bestaan te verwerven. Zo werkt hij van najaar 1924 tot augustus 1925 samen met Dr Hessels, tandheekkundige te Haarlem. In deze tijd vraagt hij Helen Ris Lambers serieus ten huwelijk. Hij kreeg namelijk een verzoek om op Vlieland gemeente-arts te worden. Maar zoals al werd aangeduid, weigert het meisje. Ze biedt hem echter haar trouwe vriendschap aan, en heeft die ook bewezen.

In 1926 aanvaard hij weer een taak als scheepsarts op de Java-China-Japan-lijn voor vracht en koelieervoer (2). Tijdens deze reis wordt hij ziek opgenomen in

het zendingshuis te Tajoe (China) (5). Na herstel werkt hij enige tijd in Amoy in het Hope and Wilhelmina Hospital van de arts T. Bosch, waar hij voor laboratorium-onderzoek een getuigschrift verwerft (december 1927). Het is een Rooms-katholiek ziekenhuis van de Amerikaanse missie (4).

In 1927 een nieuwe poging om een vaste werkkring te verwerven; ditmaal richt hij het oog op Rotterdam, waar Helen een verpleegstersopleiding volgde. Slauerhoff wijdt zich nu bij de dermatoloog Dr Buy Wenninger aan de huidziekten, wat bij zijn belangstelling en kennis van de tropen goed aansloot. Maar op 21 maart 1928 heeft hij gemonsterd op het stoomschip "Gelria" van de Kon. Holl. Lloyd met bestemming Zuid-Amerika, welke reis tot 12 mei 1928 duurt. Lekkerkerker (8) heeft uit Slauerhoff's dagboek kunnen vaststellen, dat hij voor de Kon. Holl. Lloyd 17 reizen heeft gemaakt, waaronder zes naar Zuid-Amerika en één naar Schotland, de Noorse Fjorden en IJsland.

In het voorjaar van 1928 huurde Slauerhoff een huisje in Bergen om ergens een thuis te hebben. Bovendien trokken A. Roland Holst en Charley Toorop, die daar woonden, hem als vrienden zeer aan. Maar begin 1929 maakte hij zijn 4de en 5de reis naar Zuid-Amerika. Daarna neemt hij de praktijk van H.W. Bremer in Beetsterzwaag waar (mei-juli 1929). In hetzelfde jaar reist hij met Du Perron naar Gistoux in België, waar de laatste een kasteel bezat en waar de vrienden intensief de creatieve literatuur bedreven.

Op 25 juli sterft Slauerhoff's vader.

1 oktober 1929 tot 1 juli 1930 vinden we Slauerhoff als assistent van de chef de clinique, Dr J.J. Zoon, voor huid- en geslachtsziekten aan het stads- en Academisch Ziekenhuis te Utrecht. In het voorjaar van 1930 leert Slauerhoff Darja Collin ten huize van de dichter en danscriticus J.W.F. Werumeus Buning kennen. In september 1930 komt het tot een huwelijk met haar: Slauerhoff was toen al 32 jaar. Darja Collin was afkomstig uit Wenen. Ze leidde een dansschool aan de Jozef Israëlsaan te 's-Gravenhage.

Maar op 1 oktober 1930 gaat Slauerhoff weer als scheepsarts naar Zuid-Amerika, ditmaal met de "Flandria" van de Lloyd. Dan volgt weer een reis van 20 december af. Na zijn terugkeer in februari 1931 is hij ziek. Nadat zijn moeder hem enige tijd te Haarlem heeft verpleegd, stelt hij zich onder behandeling van Prof. W.A. Kuenen, specialist voor tropische ziekten, in het Diaconessenhuis te Leiden. Voor verder herstel gaat hij weer een poos bij zijn moeder wonen, die naar Aerdenhout is verhuisd (1930).

Voor de komst van de verwachte baby gaat het echtpaar Slauerhoff naar Merano (oktober 1931). De baby, een zoon, geboren in maart 1932, die de ouders Juan Darito hadden willen noemen, heeft echter geen levensvatbaarheid. Slauerhoff is diep teleurgesteld en verdrietig. (Gedicht: "In Memoriam".) In die tijd ontstaat ook het gedicht: "In memoriam mezelf".

In april 1932 gaat Slauerhoff weer op reis. Hij reist via Gibraltar en Malaga naar Lissabon; de bedoeling is een gunstige plaats te vinden om zich als arts te

vestigen. In augustus 1932 schrijft hij hierover aan dr Fériz. Hij ziet geen goede kansen in Spanje en Portugal. Maar oppert hij: "in Duitsland zijn in vele plaatsen leerstoelen voor de geschiedenis der geneeskunde, zou hier geen lectoraat te krijgen zijn?":

Op 29 september 1932 vertrekt Slauerhoff met de "Amstelkerk" naar Afrika. In Het Vaderland van 5 maart - 11 juni 1933 vindt men een levendige beschrijving van een aantal Afrika-reizen.

Tussen 30 maart en 19 mei 1933 maakt hij de derde, tussen 30 mei en 20 juli zijn vierde reis naar Afrika. In augustus 1933 neemt Slauerhoff weer waar op Vlieland. Op 29 september 1933 begint zijn vijfde en laatste reis naar Afrika. Toen hij op 8 november 1933 terugkeerde, was zijn gezondheid nog redelijk.

In december 1933 bracht Slauerhoff een bezoek aan Albert Helman (9) in San Cugat bij Barcelona, maar eind 1934 was hij in Tanger en hij vond het klimaat heerlijk (10). Hij vestigt zich daar dan ook in de Rue Garibaldi, hoek Place du Marshan als "le docteur J. Slauerhoff, consultations: de 11 à 12 et de 3 à 5". (2). Al wachtend op clientèle schrijft hij het gedicht: "Op mijn elfjarig artsjubileum" (4, p. 118; bijlage 2).

Dr R. Flaes (F.C. Terborgh), ambassadeur te Madrid ging hem op 13 juni 1934 vanuit zijn standplaats bezoeken. In de zomer van 1934 ontving Slauerhoff logé's: Darja, Eddy du Perron en zijn vrouw.

Maar in september 1934 solliciteert Slauerhoff al weer bij de inspecteur van de Ver. Ned. Scheepvaart Mij. naar een plaats als scheepsarts. Hij liquideert daarop zijn praktijk en houdt het huis nog aan. Op 28 oktober 1934 komt hij bij Flaes in Madrid aan. Na een kort verblijf aldaar gaat Slauerhoff weer een poosje bij zijn moeder in Heemstede wonen, maar de maanden januari en februari 1935 brengt hij in Parijs door. Behalve schrijven aan twee romans die nooit verschenen zijn, bestudeert Slauerhoff nog enkele huidziekten aan de polikliniek van het Hôpital Saint Louis te Parijs. Maar op 24 februari 1935 schrijft hij aan Hans Fériz: "ik ben geen geboren medicus en dan ben ik psychisch moe door al 't vergeefs veranderen".

Tussen Darja Collin en Slauerhoff was spoedig na de dood van het kind verwijdering ontstaan. In maart 1935 komt de definitieve scheiding met Darja Collin tot stand. Alleen wil Slauerhoff niet in Tanger blijven. Zijn Parijse vriend Giacomino Antonini (4, p. 11 en 29) ruimt zijn huishouding dan ook definitief op.

Op 17 mei 1935 onderneemt Slauerhoff een reis naar West-Indië; ditmaal op de "Venezuela" van de K.N.S.M. De reis duurt tot 11 juli 1935.

In dezelfde tijd valt Slauerhoff's breuk met E. du Perron.

Op 15 juli 1935 gaat hij met de "Springfontein" van de Ver. Ned. Scheepvaart Mij. naar Afrika. In Kaapstad ontmoet hij de dichter-medicus Leipoldt (6), met wie hij een goed contact heeft.

Op 5 oktober 1935 wordt hij naar het hospitaal te Genua vervoerd met malaria en een nier-aandoening (zwartwaterkoorts). Het gedicht "In memoriam mezelf" stuurt hij in deze tijd naar Helen Ris Lambers (december 1935). Als de malaria de kop weer opsteekt gaat Slauerhoff naar Merano voor herstel (5-1-1936).

In februari 1936 is hij weer in Nederland. Hij is nog steeds ziek, maar hoopt op herstel.

In juni 1936 laat hij zich in een rusthuis aan de Boslaan te Hilversum opnemen; B.J.D. van der Linde (arts) behandelt hem. De dichter A. Roland Holst bezoekt Slauerhoff dagelijks.

In dat zelfde jaar verschijnt zijn bundel gedichten: Een eerlijk zeemansgraf. Aan Fériz schrijft hij 29-9-1936 en vraagt hem dicodid'ad te sturen, wat hij "nu niet missen kan". Het is een ware noodkreet! Op 5 oktober 1936 sterft Slauerhoff. Op 8 oktober werd hij op Westerveld gecremeerd. H. Fériz was de enige spreker. Waarschijnlijk heeft hij behalve asthma ook tuberculose gehad.

Wat Slauerhoff van zijn beroep als arts denkt kunnen we concluderen uit de inleiding tot Dokter hoe is het mogelijk van R.G. de la Serna (12). Bovendien hebben we van hem een gedicht op zijn elfjarig ambtsjubileum (zie bijlage 1). Wat hij van zijn personen van zijn eigen leven dacht, lezen we op en tussen de regels van "In memoriam mezelf"; maar ook "In memoriam patris"* geeft ons een dieper inzicht van Slauerhoff's persoonlijkheid.

Verder hebben we nog een briefpassage van 28 augustus 1932 (6): "Voor de algemeene praxis - voel ik niets. Ik ben er de man niet naar minzaam klachten over kwaaltjes aan te horen". Berichten over Slauerhoff's kwaliteiten als scheeps-arts zijn schaars. Maar Greshoff (6) vertelt hoe hij in 1939 een reis maakte op de "Springfontein" waarop Slauerhoff ook gevaren had. Een bediende die Slauerhoff gekend had zei van hem: de dokter was onberekenbaar, maar tegenover de zieken was hij toegewijd en met oprechte hartelijkheid (6-p. 322 vv.)

Volgens A. van Kampen (13) was hij serieus in het betrachten van zijn plichten; hij maakte geen onderscheid naar rangen en standen; bovendien had hij begrip voor de zeeman die aan de wal wat buiten zijn boekje ging en miste hij nooit een spreekuur voor de bemanning. In ieder geval moeten we de conclusie trekken dat Slauerhoff als dichter en schrijver veel belangrijker is geweest, dan als arts. Waarschijnlijk hebben zijn liefde tot de zee, zijn onrust, zijn ziekte, maar vooral ook zijn groot schrijverstalent daartoe bijgedragen.

Om een indruk te krijgen van wat tijdgenoten en vrienden van hem zeggen verwijzen we naar het Letterkundig Maandblad (1936, van november), waarin ook een getuigenis van Giacomo Antonini, die Slauerhoff's huishouden in Tanger opruimde, voorkomt en verder naar Groot Nederland, eveneens van november 1936. Tenslotte bezinnen we ons een ogenblik op Slauerhoff als mens, als persoonlijkheid. We beroepen ons daartoe op Erik van Ruysbeek (14), die uitgaat van een heimwee naar menselijk geluk. Slauerhoff heeft dit nooit bereikt, maar zijn heimwee en zijn worsteling hebben hem wel complexen bezorgd. Ruysbeek noemt Slauerhoff's gebaren van superioriteit een compensatie van een diepe psychische kwetsuur; deze kwetsuur ligt in het sociale vlak, het was een remming in de persoonlijkheid

* Verzamelde gedichten. 1961 Nijgh en Van Ditmar. 's-Gravenhage / Rotterdam, 6e druk, 909-16

van de dichter op het contact met de medemens; daaruit laat zich ook de hoge waardering die hij voor vriendschap had, verklaren. Dit alles is in zijn kunst opgegaan, heeft daarin gefunctioneerd, zodat Ruysbeek besluit: "de menselijke stem van Slauerhoff's oeuvre is van verbijsterende echtheid".

Samenvattend kunnen we zeggen, dat Slauerhoff op het gebied der geneeskunde heeft gefunctioneerd als scheepsarts en als waarnemend arts.

Verder heeft hij over een aanzienlijke specialistische ervaring beschikt ten aanzien van tropische huidziekten (Utrecht, Amoy, Parijs).

Amoy genoemd in Slauerhoff's Het leven op aarde, 3de druk, Den Haag 1955:

- p. 5: Een oude zomerdag, eenzelfde als vele vorige, nadert een schip de eilanden waarop Amoy ligt gebouwd.
- p. 6: Amoy is nu te zien: het gegons wordt luider, het tussendek is leeggelopen op kisten, kooien, manden en enkele doodzwakken en stervenden na, die in hun vuil liggen. Velen herkennen nu de kust, en de bruine helling van de hoge stenen van Kau Lung Seu. Anderen hebben Amoy nooit gezien maar herkennen het toch. Bijna niemand zal er blijven, Amoy zuigt landverhuizers in en spuwt ze weer uit, in en uit, uit en in,
- p. 7: Reeds reizen sommigen ook, hun have aan balanceerstokken, door de rijstvelden rondom Amoy het binnenland in.
- p. 11: Om zes uur, even voordat het donker werd en de zon als een dikke rode bal achter de huizen van Amoy wegzonk, hoorde men een heftig gekrijs van voor- tot achterschip, overal.
De boycot van Kanton tegen Hongkong strekte zich ook uit tot Amoy.

Het boek is opgedragen "Pour mon ami Capitaine Paul F."

Bijlage 1

OP MIJN ELFJARIG ARTSJUBILEUM

Daar geneeskunde alleen mij zeer bezwaarde,
Zocht ik in literatuur een tegenhanger;
Toen de eerste multi's in mijn bijzijn baarden,
Ging'k zelf reeds van sonnettenreeksen zwanger.

Liever dan pilvoorschrijver, klachtontvanger
Werd ik scheepsarts en deed de reis om de aarde
Wel eenige malen voordat ik in Tanger
Mij nederliet – men moet toch eenmaal aarden.

Ja, 'k moet bekennen, 'k lei meer mijlen af
Dan dat ik medemenschen hielp in 't graf,
Wat niet iedre collega kan getuigen,

Maar wil op deze plek mij 't Ambt nu wijden,
Al vrees ik dat nog de aesculaap bij tijden
Voor de almacht van Apollo zich zal buigen...

Bijlage 2

IN MEMORIAM MIJZELF

Door vijanden omringd,
Door vrienden in den nood
Geschuwd als aas dat stinkt,
Houd ik mij lachend groot,
Al is mijn ziel verminkt,
Mijn lijf voor driekwart dood.

In 't leven was geen dag
Ooit zonder tegenspoed.
Ik leed kwaad en deed goed;
Dat is een hard gelag.
Nu, in verloren slag,
Strijd ik met starren moed.

Bedekt met sneeuw en ijs,
Getooid door menig lijk
Van wie de dwaze reis
Deed naar mijn innerlijk,
Eens vroeg licht als Parijs,
Nu 't poolgebied gelijk.

Ik laat geen gaven na,
Verniel wat ik volbracht;
Ik vraag om geen gena,
Vloek voor- en nageslacht;
Zij liggen waar ik sta,
Lachend den dood verwacht.

Ik deins niet voor de grens,
Nam afscheid van geen mensch,
Toch heb ik nog een wensch,
Dat men mij na zal geven:
„Het goede deed hij slecht,

Beleed het kwaad oprecht,
Hij stierf in het gevecht,
Hij leidde recht en slecht
Een onverdraagzaam leven."

Literatuur

1. Knuvelde, G. (1964). Handboek tot de moderne Nederlandse Letterkunde. Band 4, 28 - 42. L.C.G. Malmberg 's-Hertogenbosch.
2. J. Slauerhoff. Schrijvers Prentenboek, Deel 6, 17, 19, 5 en 3. Serie: Uitgaven van het Ned. Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 's-Gravenhage, 1965, 2e druk.
3. Terborgh, F.C. (1949). Slauerhoff. Herinneringen en brieven. 's-Gravenhage.
4. Kelk, C.J. (1971). Het leven van Slauerhoff. Nijgh en Van Ditmar, 's-Gravenhage.
5. Fessard, L.J.E. (1964). Jan Slauerhoff (1898 - 1936), l'homme et l'oeuvre. Hoofdstuk XII: L'amour et les femmes en p. 420 (Register): La maladie dans la vie et l'oeuvre de Slauerhoff. Parijs.
6. Greshoff, J. (1950). Het boek der Vriendschap. In: Verzameld Werk, dl. 4, 319 - 33., P.N. van Kampen, Amsterdam.
7. Slauerhoff, J. (1955). Het leven op aarde. p. 24, 3de druk, Den Haag.
8. Lekkerkerker, K. (1957). Dagboek van J.J. Slauerhoff. Amsterdam.
9. Helman, Albert (1940 - 1). Herinneringen aan Slauerhoff. De Boekenkrant (Tentoonstelling van de werken van Slauerhoff in Magazijn De Bijenkorf, Den Haag).
10. Slauerhoff, J.J. (1934). Artikel over Tanger. De Groene Amsterdammer, 22 september.
11. Kelk, C.J. (1936). Letterkundig Maandblad, novembernummer.
12. Serna, R.G. de la (1932). El doctor inverosimil. Vertaald door J. Slauerhoff.
13. Kampen, A. van (1949). Slauerhoff's conduitestaat als zeeman. De Groene Amsterdammer, 20 oktober.
14. Ruysbeek, Erik van (1961). Een kwarteeuw Slauerhoff. Vlaamsche Gids, 45, 36 - 49
15. Lehning, Arthur (1955). Brieven, uitgegeven door ——— Stols, 's-Gravenhage.

Belangstelling voor de Geschiedenis der Geneeskunde te Rotterdam

In de bibliotheek van de Medische Faculteit van de Erasmus Universiteit te Rotterdam is een begin gemaakt met de oprichting van een sectie voor de geschiedenis der geneeskunde. De medische student M.J. van Lieburg is als deeltijds medewerker aan de bibliotheek verbonden en is begonnen de historische boeken te catalogiseren.

De belangrijkste collectie historische werken van medische aard, welke het Cool-singel Ziekenhuis bevatte, zal thans uit de kelders te voorschijn gehaald worden en zowel alfabetisch als systematisch geordend. Het ligt in de bedoeling ook een centrale collectie medisch-historische diapositieven aan te leggen.

Het blad Quod Novum (QN) van de Rotterdamse academische gemeenschap bevat in zijn nummer van 19 mei 1973 een vraaggesprek met de heer Lieburg.

G.A.L.

LITTERAE NOVAE

- Baruch, J.Z. (1973) Le Rapport entre le péché et la maladie dans l'ancien Testament. Rev. d'hist. Méd. Hébr. 26 (1), 5 - 9.
- (1973). De betekenis van Guillaume de Baillou voor de reumatologie. Arts en Auto, 39, no 1, 21 - 3.
- Dekker, C. (1973). Gerard van Swieten und seine Zeit. Internationaal Symposium, gehouden te Wenen van 8 tot en met 10 mei 1972. Ned.T.Geneesk., 117, 113 - 6.
- Hengen, Otto P. (1973). Palaeogeneeskunde in Europa tijdens Oudheid en begin van de Middeleeuwen. Image, 12, nr 51, 31 - 40, 23 ill.
- Hilte, A.J.M. (1973). Over het chirurgijngilde te Nijmegen. Numaga, XX, no 1, 17 - 36, 2 ill.
- Klingenstein, G. (1973). Gerard van Swieten and his Time. A Symposium held at the University of Vienna, 8 - 10 May 1972. Med.Hist., XVII, 68 - 9.
- Lindeboom, G.A. (1973). Mensen om Boerhaave. XI. Petrus Hotton. Geneesk. Gids, 4, 102 - 4, 2 ill.
- (1973). Mensen om Boerhaave. X. Jacobus Le Mort. Geneesk. Gids, 4, 144 - 6.
- en L.J. Rather (1973). Los grandes Sistemáticos. In: Historia Universal de la Medicina, Tomo IV, Herman Boerhaave, p. 319 - 26, 341 (Lindeboom), G.E. Stahl en F. Hoffmann, 327 - 40, (Rather), 8 ill., 3 portr.
- Mansfeld, J. (1973). Theorie en Empirie. Filosofie en geneeskunst in de voorsokratische periode. 38 pp., Van Gorcum, Assen Inaugurele rede, 12 februari 1973 te Utrecht.
- Meinsma, J.J. (1973). Het scheikundig onderwijs aan de voormalige Hogeschool (1648 - 1811 en het Rijksatheneum (1815 - 1818) te Harderwijk. GeWiNa, no 31, 17 - 9.
- Meerlo, J.A.M. (1973). Een historische zelfbeschrijving van aphasia. Arts en Wereld, 6, no 1, 15 - 8.
- Querido, A. (1973). Napoleon's ziekte en dood. Arts en Wereld, 6, no 1, 12 - 3.

- Vos, T.A. (1973). Geschiedkundige bijdragen. I. Kennis van het gelijke door het gelijke. Arts en Wereld, 6, no 3, 33 - 4;
II. De rol van brieven in de geneeskunde. Ibid., 6, no 4, 39 - 48, 2 portr., 1 ill.
III. Biografie van Albrecht von Graefe. Ibid., no 5, 26 - 49, 7 ill.
- Wylick, W.A.H. van (1973). Het door Röntgen afgewezen Utrechtse professoraat. GeWiNa, no 31, 4 - 5.

CONGRES 1974.

Het 24ste congres van de Geschiedenis der Geneeskunde zal van 26 - 31 augustus 1974 te Boedapest in Hongarije worden gehouden onder auspiciën van de Société Internationale de l'Histoire de la Médecine (SIHM).

Het prospectus, waarin men verzocht wordt zich vóór 31 mei 1973 op te geven, werd door ons pas een week na die datum ontvangen!

De inschrijvingskosten zijn voor leden van de Vereniging \$60,-; de hoofd-thema's zijn:

- A. Evolution of the Medical View from the 18th century until the beginning of the 20th century.
- B. Medico-Historical Relations between the Middle- and East European Countries and other countries.
- C. Symposium: Interactions between Medicine and other Disciplines from the 18th century until the beginning of the 20th century.

Het adres van het Congresbureau is:

Office for Conference Organization
Federation of Hungarian Medical Societies (MOTESZ)
H-1361 Budapest, P.O.B. 32 Hungary.

CORRECTIE

In het vorige nummer van Aere Perennius (no 11, p. 40) staat vermeld dat het Apparaat voor de studie van de Geschiedenis der Geneeskunde van Dr D. de Moulin te verkrijgen is aan ons Instituut. Dit berust uiteraard op een betreurenswaardige ver-gissing.

Het betreft een uitgave van het "Instituut voor Geschiedenis der Geneeskunde van de Katholieke Universiteit", St. Annastraat 284 te Nijmegen, waarheen men zijn eventuele aanvraag kan richten.

AANWINSTEN BOEKERIJ

- Arcieri, John P. (1972). Le fasi critico-storiche della Scoperta della circolazione del sangue. Bevat ook: Considerations about Cesalpinus' and Harvey's Works on the Blood Circulation Discovery. en: Opinions and critical judgements on Prof. G.P. Arcieri's book: The Circulation of the Blood and Andrea Cesalpino of Arezzo. 83 pp. Alcmaeon Editions, New York.
- Barnette, Henlee H. (1971). The drug crisis and the church, 176 pp. The Westminster Press, Philadelphia.
- Behn, I. (1957). Der Philosoph und die Königin, Renatus Descartes und Christina Wasa. Briefwechsel und Begegnung. 119, pp., Freiburg.
- Bluwstein, J. (ed.) (1916). Spinozas Briefwechsel und andere Dokumente. 353 pp., Insel-Verlag, Leipzig.
- Donders, F.C. (1848). De Harmonie van het dierlijke leven., XV + 66 pp. Herdruk van de oorspronkelijke uitgave van 1848, ingeleid door Dr. Peter H. Kylstra. A. Oosthoek, Utrecht 1971.
- Heeres, P.A. (1970). Elisabeth van Thüringen. 68 pp. ill. St. Elisabeth's of Groote Gasthuis, Haarlem.
- Paynter, William H. (ed.) (1958, 1970). Primitive Physic. A book of Old-fashioned Cures and Remedies., Cornish Museum, East-Looe.
- Singer, Charles en E. Ashworth Underwood (1962). A Short History of Medicine., 2de druk, 854 pp., ill. London.
- Straelen, H.J.J.M. van (1972). Abortus, de grote beslissing. 141 pp., Buijten Schipperheijn, Amsterdam.

INHOUD

	pag.
J.V. Meininger Medici in de Vriendenkring van Spinoza (III)	45
C.M. Verkroost De dichter Slauerhoff als Medicus	57
Belangstelling voor de Geschiedenis der Geneeskunde te Rotterdam	66
Litterae Novae	66
Correctie	67
24ste Congres Geschiedenis der Geneeskunde in 1974	67
Aanwinsten Boekerij	68